

'greix', 'fet de ser gras', «chegou a perdé-lo unto» (Castelao, *EscDonega*, 220.6). —³ Chabàs llegeix sense coma el vers 14250 després de *prelats*, i en el vers 12218 després d'*ungientari*.

Unt, *untada*, *untatge*, *untet*, *untó*, *untor*, *untós*, *untuós*, *untuosament*, *untuositat*, *untura*, V. *untar* *Unze*, V. *onze* (UN) *Uocs!*, V. *ocs* *Uot*, peix (men.), V. *ullot* (ULL) *Up*, interj. V. *upa*

UPA, interj., mot de creació expressiva, *uuup*, que suggereix la idea d'alçar. □ 1.ª doc.: Belv. 1805.

Diu aquest diccionari que és «veu de què s'usa per animar les criatures que han caigut, a què s'alcen» (II, 395a) i el *DAG*. «s'acostuma dir quan ajuden a pujar una criatura que comença a caminar o quan la prenen a braç» (s. v.); ja substantivat en *Dfa.*: «*Upa*, f. Moviment d'alçar una criatura enlaire (en llenguatge infantívol): *Vols fer upa? Upa!*». És, doncs, tot això. El Lab. 1840 considera *upa* una variant amb el mateix valor que *apa*, que defineix com «veu per a esforçar als nois quan s'alçan»; en realitat existeix una interrelació entre *upa* i *apa* (I, 341b1ss.), però *apa* no significa en absolut alçar-se sinó que un camini, que es mogui, o treballi (*Dfa.*). El val. JEscrig fa el seu article a base de «*Up* o *upa* --- Voz de que se usa para esforzar a los niños a que se levanten», i de fet *up* amb el mateix valor té molt d'ús, però potser amb un lleu matís de comandament. Hi ha a més una variant *úpala!*: «exclamació que es fa en voler fer un esforç per alçar una cosa feixuga o per fer pujar o aixecar un infant» (*AlcM*), que ens cita d'Évilanova «*Úpala!* La paraula *úpala* l'hi diu allargant-li la mà per a pujar» (*Obres* XI, 22). Espriu usa *aup!* evidentment amb el valor d'*au!* (*AlcM*). Notem que *upa* i formes anàlogues es donen també en castellà (*DCEC/DECH* s. v. *upa*) i en portuguès¹ i en basc, i de fet té paral·lels en moltes llengües (comp. Spitzer, *LexikK*, 144-5); a títol d'informació afegim que en turc (*h*)*óppa*, (*h*)*óppala* s'usen quan s'alça un nen en braç o enlaire.

Notem les locucions: *poder fer upa* 'poder pujar, caminar': trobem en el men. Camps i Mercadal, «veya que sa mula blanca duya molt de viatge, que tant just, ella tant forta i aspriva, *podia fer upa*, i cada pel li feya sa seva gota» (*Folkl. Men.* II, 25), i *no poder fer upa* 'no poder pujar més o no poder caminar més' en el mateix autor: «Un homo de la pagedia d'Alahó tenia a son pare vei ('vell') i impedit --- resolgué el fuy dur a l'hospital de Mahó a son pare. Se'l carregà a becoll --- i quant arribà an es Vinyet de Binianfús, *no podent ja fer upa*, per descansar un poc, deposità a son pare» (ib., p. 25).

La construcció adjectiva d'*upa* 'd'importància, d'alta categoria', com en *gent d'upa*, usada en to familiar: NOLLER «en Gil Foix no parava ni podia parar esment en les tristoris de casa seva --- curt el dia per a tanta feina, i desitjós a darrera hora de distreure's i estrènyer amistats amb la *gent d'upa* --- freqüentava --- teatres i casinos» (*Febre d'or* II, 111); «--- el protegien personatges d'*upa* ---» (Caselles), «--- un ballet d'*u-*

pa ---» (Espriu), *AlcM*; *fer més upa* 'aparèixer com de més categoria', usat per Pons i Massaveu (*AlcM*).

Notem, a més, *maça d'up* 'maça grossa' (Berga, *DAG.*), *trobar-se up a up* 'topar-se, envestir-se' (Sagarra, Urgell, *AlcM*).

D'altra banda, el verb *aupar* 'empènyer cap amunt per ajudar a pujar', citat per *AlcM* d'*Hereu i Cabalé* (1903) de Ferran de Querol (de Reus), «després d'haver-lo tingut per *aupar* escales amunt», és suspecte de castellanisme, atès que *aupar*, a penes conegut en català, té molt ús en castellà.

Finalment, la forma *upa* que inclou el *DAG*. s. v. *upa*, acc. 3, com a una peça de vestir amb la cita del *Cançoner Vega*, 265, «d'una *upa* llargua avui son gay cors adarga (una senyora)», sembla ser una variant amb *u-* de *hopa*, escrit també *opa*, com ho sospita ja el *DAG*. mateix² i fa constar *AlcM*.

¹ Figueiredo (s. v. *upa*) ens diu que com a interj. és «pròpia para incitar un animal a levantar-se, a subir ou a saltar» i com a subst. «salto súbito de cavallo», i a més «exprime o acto de se levantar alguém com dificuldade ou de erguer nos braços uma criança». És clar que no hem de prendre seriosament l'etimologia que hi posa en anglès *up*. Machado cita d'un text del S. XIX: «Se não venho cá ficas na cama e não almoças. Fora daí! *Upa!* É pôr ao fresco». —² Posa la nota «Cp. *hupa*», que no apareix en el seu lloc i deu ser errada d'impremta per *hopa*, que sí que apareix en el seu sentit conegut de 'mena de peça de vestir'.

Úpaga, V. *ùpega*

Úpega, variant ant. de *puput* (*PUPUT*); la forma *ùpega* que apareix en JMarc, *Rims*, 277, és variant gràfica d'*ùpega*, que s'hi dona un cop més (n.º 1637) com a «rim --- sens par».

Úpia, vulgar per *llúpia* (Pont de S., *AlcM*) *Uque* (*DAG*. s. v.), V. *oca*

URALITA, adaptació de l'al. *Uralit* (format d'*Ural*, nom de la cordillera a Rússia). □ 1.ª doc.: Lab. 1888.

Uramil, compost de *urea* (infra) amb *ammonea*. *Uranat*, V. *urani*

URANI, pres del gr. *οὐράνιος* 'celeste', derivat de *οὐρανός* 'el cel'. □ 1.ª doc.: Lab. 1888, que escriu *urano*.

DERIV.: *Urani*; *uranat*. *uràmic*, *uranil*, *uranita* [Lab. 1888]; *uranós*.

CPT.: *Uran-*, *uranografta*, *uranologia* [Lab. 1888].

Urat, V. *orina* *Urbà*, *urbanament*, *urbanitat*, *urbanitzable*, *urbanització*, *urbanitzar*, *urbícola*, V. *urbe*.

URBS, 'ciutat gran', pres del llatí URBS, URBSIS 'ciutat'. □ 1.ª doc.: 1917, *DOrt.*, «Els estiuejants, que animaven la nostra marina --- se'n van cap a la gran